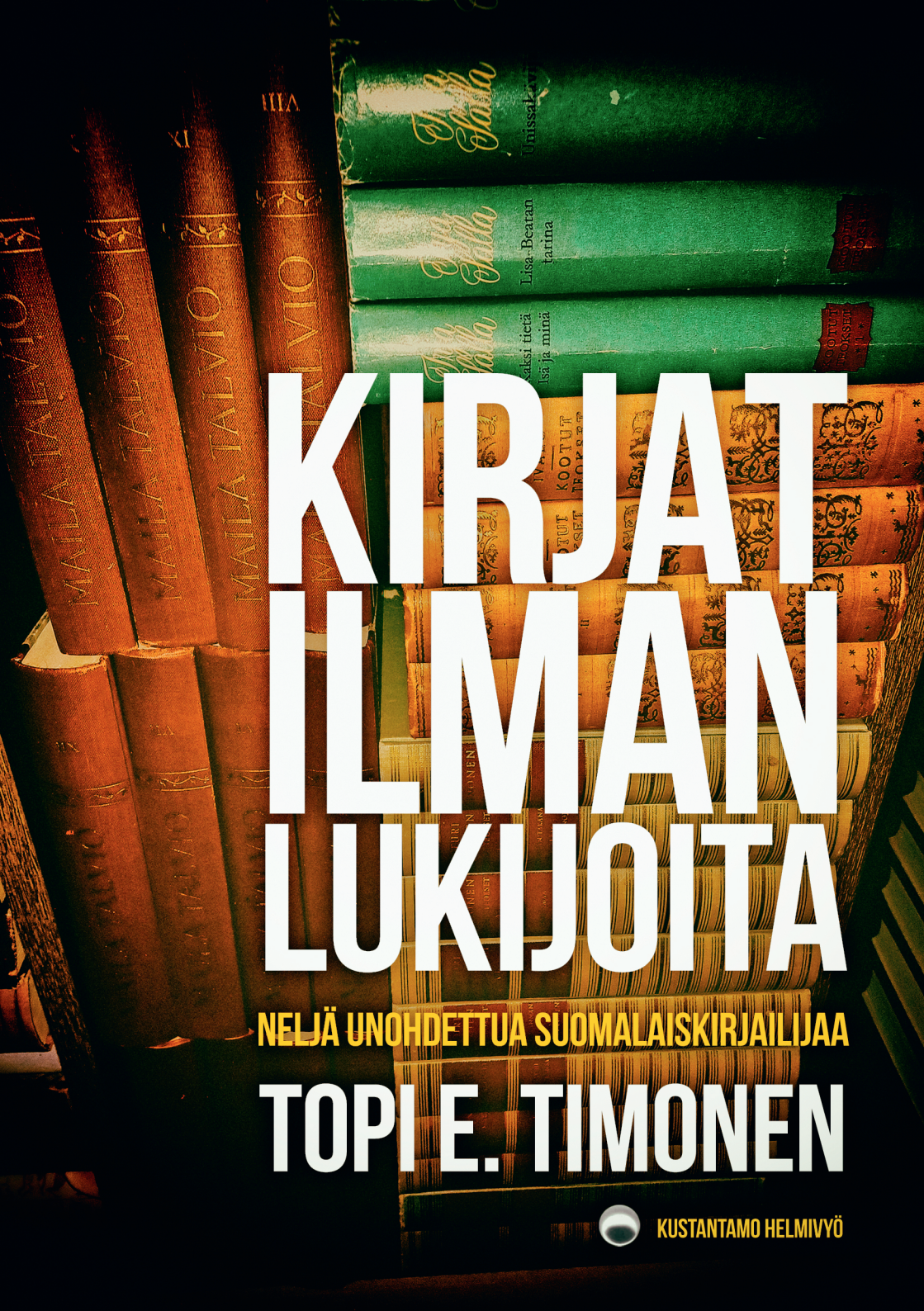

KIRJAT ILMAN LUKIOITA

NELJÄ UNOHDETTUA SUOMALAISKIRJAILIJAA

TOPI E. TIMONEN

KUSTANTAMO HELMIVYÖ

KIRJAT ILMAN LUKIJOITA

Topi E. Timonen

**KIRJAT
ILMAN
LUKIJOITA**

**NELJÄ UNOHDETTUA
SUOMALAISKIRJAILIJAA**

© 2024 Topi E. Timonen

Kustantaja: Helmivyö, Turku

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-7469-47-7

SISÄLLYSLUETTELO

Kiitokset	7
------------------	----------

Johdanto: Unohdus ja oikeutus	9
--------------------------------------	----------

Sattuma suo alkukipinän	9
Mikä tekee kirjasta unohdetun?	13
Projektin tavoitteet	16

Mitä ikinä tapahtui Maila Talviolle?	19
---	-----------

Hartolan tyttärestä Suomen äidiksi	19
1893–1899: Ensivaikutelmia	23
1899–1908: Pimeänpirtistä politiikkaan	35
Välinäytös: Rukkaset ja kukkaset	58
1908–1919: Epätoivoinen luomisvimma	66
Välinäytös: Kolmannen valtakunnan ystävätär	101
20-luvun alun romaanityyli	110
Onneton kohtaaminen humalaisen kanssa	122
1929–1941: Lopputuotannon suurromaanit ja välityöt	124
1941–1951: Viimeinen taival	143
Loppupäätelmät Maila Talviosta	151

Artturi Leinonen ja ahkeruuden kirot	156
---	------------

Pohjanmaan vanki?	156
Nuoruudenseikkailut: Leinonen ennen romaanejaan (1888–1919)	160
1919–1928: Artturin ensimmäiset romaanit	178
Välinäytös: Artturi Leinosen ajatuksia aiheesta Neuvostoliitto	191
Helvetti pääsee irti: Artturi Leinonen ja Lapualaiset	200
Perhekuvauksia nykyhetkessä 1928–1946	210
Historialliset romaanit 1926–1948	225

Sehän suoltaa mitä vaan: Artturin novellit, runot ja näytelmät	243
Aivan liian ahkera Artturi Leinonen	259
Voimat ehtyvät: Leinosen myöhäistuotanto	268
Loppupäätelmät Artturi Leinosesta	281

Santeri Ivalo: Mies katoaa historiaan	286
--	------------

Pohjoisen poika, Päivälehdessä päällikkö	286
Vuosisatojen massa: Santeri Ivalon historialliset romaanit	294
Kirjoittiko Ivalo mitään muuta?	315
Loppupäätelmät Santeri Ivalosta	329

Irja Salla, potentiaalinen kulttihahmo	331
---	------------

Ihmissielun tutkija, traagisen tien astelija	331
Tajusta tulee Irja: Kaksi tietä (1939)	333
Pääteos: Lisa-Beatan trilogia	339
Mutta minä halusin lähteä: Saksa 1943	352
Mielisairaalasta kantautuva joutsenlaulu	366
Loppupäätelmät Irja Sallasta	372

Lopuksi: Unholassa ei ole tuskaa	374
---	------------

Lähteet	386
----------------	------------

Aineistot ja tutkimuskirjallisuus	386
Muu tutkimuskirjallisuus:	391

KIITOKSET

Olen pitkään ollut sitä mieltä, että oudot ja obskuurit kirjat ovat mahdainta mitä maa päällään kantaa. Klassikot kuuluu toki tuntea ja lukea, mutta vuosikymmeniä sitten historian railoihin pudonneet kurositeetit lisäävät aivan omanlaisensa värikerrostuman elämän kirjahyllyyn. Niiden mahti on etsinnän takana: kukaan ei suosittelle niitä, koska ne eivät ole vanginneet oikeiden silmäparien huomiota. Niiden tekijät on saatettu pitkälti unohtaa, vaikka nämä aikanaan olisivat nauttineet suurtakin mainetta. Käsillä oleva kirja syntyi tämän harrastuksen seurauksena halussani tehdä tunteja vapaa-ajastani päivittäin kuluttavasta ajanvietteestä kulttuurihistorioitsijan ammattiini liittyvä työprojekti. Kokonaisuuden suuria linjoja määrittä myöskin sattuma – kuten johdanto seuraavaksi selventää.

Olen monelle taholle velkaa tämän työn tiimoilta. Suomen kulttuurirahasto myönsi projektille vuoden apurahan Vilhelmina Nordströmin rahastosta, jota ilman en olisi kyennyt ottamaan aikaa teoksen kirjoittamiseen. Olen tästä mahdollisuudesta syvän kiitollinen. Samaten annan mitä suurimman arvon Juri Nummelinille ja Kustantamo Helmivyölle, jotka auttoivat minua saattamaan tämän teoksen julkisuuteen. Turun yliopiston kirjastoista oli minulle korvaamatonta apua materiaalien löytämisessä. Paitsi että löysin kahden kirjan sankarin tuotannot Teutorin kirjaston poistohyllystä, oli Feeniks-kirjaston varastoissa kosolti arvokasta, harvinaista lähdemateriaalia, jota ilman tutkimukseni näyttäisi kovin erilaiselta. Vanhojen suomalaisten kirjallisuushistoriikkien ja elämäkertojen kirjoittajat soivat minulle samaten tärkeän avun, kuvastimen, johon saatoin peilata tutkimieni teosten herättämiä tunteita ja näin nähdä muutoksen kansallisessa reaktiohistoriassa. Vaikka saatan piikitellä V.A. Koskenniemeä, Rafael Koskimiestä tai Tyyni Tuuliota, pidän heidän asiantuntemustaan mitä suurimmassa arvossa. Ja piikittely itsessään on vain merkki välittämisestä!

Suurkiitos kuuluu myös vanhemmilleni. Äitini Elisa kuoli niiden vuosien aikana, jona tätä tutkimusta tein, mutta ehti ennen lähtöään hämmästellä elokuvatutkija-poikansa tässä tekemää uutta aluevaltausta ja mikä tärkeintä, antaa siunauksensa lapsensa valitsemalle humanistiselle elämänpolulle. Isäni Juha puolestaan luki kaiken tässä puidun kaunokirjallisuuden kanssani kompaten ja

haastaen niistä minulle nousseita mietteitä. Vaikka meillä on isäni kanssa neljänkymmenen vuoden ikäero, havaitsin hämmästykseni pitäneeni huomattavasti useammasta näistä töistä kuin tämä kriittinen kirjallisuudenystävä. Sisareni Kati ja veljeni Lauri ovat myös tukeneet minua halki elämäni, heille siitä suuri hatunnosto. Lämpimät terveiset lähetän myös kaikille muille sukulaisilleni, olette tärkeitä.

Kirjat ilman lukijoita syntyi elämäni murroskaudella ja projektin loppuvaiheessa muutin Turun hilpeästä yöelämästä Pohjois-Pohjanmaan rauhaisaan Sieviin, ymmärtäen yhä paremmin vanhan kansankirjallisuuden iki-asetelmaa maaseudun ja kaupungin välillä. Rakastan molempia asuinkuntia koko sydämeistäni ja erityiskiitoksen haluan antaa kahdelle erityiselle pakopaikalleni, joissa olen pitkiksi paisuneiden työpäivien välissä saanut ladata akkuni ja juonia seuraavia siirtojeni. Gastropub Hiivari Turussa ja Linlyn thairuoka Sievissä ovat kirjoitusaikana muodostuneet henkilökohtaisen maailmani etelä- ja pohjoisnavoiksi, joissa olen viettänyt monen monta onnellista hetkeä. Sydämellinen kiitos kummankin ravintolan henkilökunnalle.

Ystäväni kanssa käydyt keskustelut ovat toimineet terapiasta pitkän teoslistan hiljaa lyhentyessä: kun tohtori Jekyll on päivisin tutkinut Maila Talviota, on Mr. Hyde iltaisin saanut nauttia laatuviskeistä hyvässä seurassa. Siispä lämmin kiitos kaikille tovereilleni etelässä ja pohjoisessa, erityisesti Turun Akateemiselle Sivistysseuralle. Teidän kanssanne vietetyistä ihanista illanvietoista voisin kertoa vaikka mitä – mutta vala velvoittaa hiljaisuuteen. Myöskään karvaisempaa seurakuntaa en ikinä tohtisi jättää noteeraamatta, sillä teillä on ollut suuri positiivinen vaikutus mielialaani. Syge, Charlie, Linette ja Piu: olette parempia kuin ihmiskunta - ja te tiedätte sen.

Sanomattakin selvää, että suurin kiitos kuuluu kuitenkin itse kvartetille, jonka teoksiin tässä syvennyn. Olen kiitollinen heidän elämäntöistään ja kirjojen minulle suomasta mahdollisuudesta tutustua neljään ainutlaatuihin ihmiseen. Maila, Artturi, Santeri ja Irja ovat kaikki jättäneet itselleni vahvat muistot hyvässä ja pahassa. Lienee suotavaa siis esittää pienet pahoittelut siitä, kuinka usein heitä unohdetuiksi tässä tituleeraan. Kaltaisilleni erilaisille lukijoille se on vain kannustin tarpoa läpi hämähäkinseittien ja poimia satavuotiset sieluntuotteenne uuteen syynäykseen. Tuskin te tyystin ilman lukijoita jäätte.

Sievissä, 14. helmikuuta 2024.

Topi E. Timonen

JOHDANTO: UNOHDUS JA OIKEUTUS

Sattuma suo alkukipinän

Vanha viisaus – tai vaihtoehtoisesti kulunut klisee – kertoo tähtien määrän taivaalla olevan vakio. Uusien tähtien loisteessa vanhat sammutuvat ja tulevat unohdetuiksi. Sama tapahtuu kulttuurisen yleissivistyksen parissa. Pakostakin. Jokaisella kaunokirjallisuutta tuottavalla kansalla on olemassa näkymätön kaanon *”pakollista luettavaa”* (engl. *required reading*) joka täytyy lukea tai vähintään tuntea ja tiedostaa, jotta voi esiintyä sivistyneenä kansalaisena. Uusien teosten taistellessa paikkansa kaanonissa tippuu toisesta päästä pois tekstejä, joista joko aika on ajanut ohi, tai jotka lukeva yleisö on muusta syystä hylännyt. **Peter Boxallin** toimittama, yli sadan kirjallisuuskriitikon mielipiteistä muodostettu *1001 Books You Must Read Before You Die* (2006), sekä tämän tiiliskiven populaarimusiikkia ja elokuvaä käsittelevät sisarteokset, ovat esimerkkejä tarkasti määritellystä mestariteosten vyöstä. Tavalliselle ihmiselle kokoelman laajuus on tietysti huomattavasti rajatumpi. Kun kirjasta tulee uusi painos, tiputetaan uusien kaunokirjallisten tulokkaiden saapumisen kunniaksi saman verran vanhaa kaartia pois, jotta luku on aina 1001.

Sama ilmiö on nähtävissä myös Suomessa. Suomalaiset ovat kansakunta, joka kuluttaa paljon kaunokirjallisuutta – ja tämän myötä myös tuottaa sitä huomattavissa määrin. Vaikka henkilökohtaiset suosikit määrittyvät lukijoitten makupreferenssien mukaan, ei suurimmista klassikoista esiinny huomattavaa erimielisyyttä. *Seitsemän veljestä* (1870), *Alastalon salissa* (1933), *Sinuhe egyptiläinen* (1945), *Tuntematon sotilas* (1954), *Täällä pohjantähden alla* (1959–1962), **Minna Canthin** näytelmät ja **Tove Janssonin** *Muumi*-kirjat tavoittavat vuosikymmenten takaa yhä uudet sukupolvet kannattajikseen, entuudestaan lujittaen sitä kansallista jalustaa, jolla ne seisovat. Ne vaikuttavat edelleen ajattelumme siitä, mitä on olla suomalainen, mitä on olla ihminen. Toisaalta tuoreemmat teokset kuten *Missä kuljimme kerran* (2006) ja *Puhdistus* (2008) ovat nopeasti vakiinnuttaneet

asemansa suomalaisten lukulistoilla. Yhdelläkin teoksella tai teossarjalla voi kirjailija lukita asemansa mestareitten rivissä: **Volter Kilveltä** luetaan laajalti vain *Alastaloa*, mutta sitä luetaan muidenkin edestä, sitä arvostetaan ja siitä keskustellaan. Koska me luemme paljon, on myös meidän tarpeemme uudelle kirjallisuudelle jatkuva. Tämän myötä se, että osa kirjallisesta historiastamme vaipuu pölykerrosten alle ei ole pelkästään surullinen asia. Paljon surullisempaa olisi, jos lista sadasta merkittävimmästä kaunokirjallisesta teoksesta näyttäisi vuosikymmenestä toiseen samalta. Maa, joka ei aktiivisesti tuota taidetta ja tiedettä ei ole minkään arvoinen. Ideaalitulanteessa muistaminen on rima, johon kirjailijoitten pitää yltää kirjoittamalla sen arvoista proosaa. Itse unohtamisen takana piilee kuitenkin aina myös tapauskohtaisia syitä – ja joskus hyvä kirjallisuus todella jää turhaan sivuun elävien lukijoitten poluilta.

Kirjat ilman lukijoita käsittelee tätä unohtamisen prosessia. Sen sankareita ovat ne, joiden viimeisetkin oljenkorret on temmattu pois; ihmiset, joiden elämäntyön muisto on sammunut. Tarkemmin sanottuna neljä päähenkilöämme olivat kaikki aikanaan hyvin menestyneitä – ja hyvin tuotteliaita – kirjoittajia, jotka keräsivät ylistystä kriitikoilta ja valloittivat lukijakunnan vuodesta toiseen, kunnes eivät. Potentiaalisia kandidaatteja kerhoon olisi löytynyt kosolti, mutta lopulta kirjan aiheeksi ja tutkimusaineistoksi valikoituivat **Maila Talvio** (1871–1951), **Artturi Leinonen** (1888–1963), **Santeri Ivalo** (1866–1937) sekä **Irja Salla** (1912–1966). Kaikki nämä kirjailijat olivat aikanaan merkittäviä, kaikilta heiltä on julkaistu massiivinen *Koottujen teosten* sarja, mutta kukaan heistä ei ole enää ajankohtainen, eikä ketään heistä enää aktiivisesti lueta. Kerättyään palkintoja ja tunnustusta halki pitkien uriensa he vaipuivat unholan usvaan, joka ei kerran asetuttuaan ole ympäriltään hälventynyt. Tiedostan, että tällainen määritelmä – samoin kuin kirjan otsikko – toimii joillekin lukijoille avoimena haasteena. Varmasti joillakin teistä löytyy isoäidin kirjahyllystä teos yhdeltä tai kahdelta edellä mainituista kynäniekoista. Mahdollisesti vanhemmat lukijoistani muistavat nuoruudessaan joutuneensa lukemaan jotakuta nelikon jäsenistä – ja pitäneensä kirjaa todennäköisesti auttamattoman vanhanaikaisena. Näiden kirjailijoitten kirjat ovat edelleen luettavissa, mutta niistä ei oteta uusia painoksia. Vanhat painokset kiertävät ilmaishyllyissä ja pölyttyvät varastoissa. Tämä tutkimus lähtee liikkeelle olettamuksesta, että näillä kirjoilla ei ole näkyvyyttä nyky-yhteiskunnassa, niistä ei puhuta, ja mikäli niitä luetaan, suodaan tämä ilo niille ani harvoin.

Kirjallisuudentutkija **Esko Rahikainen** on unohdettuja kotimaisia merkkiteoksia käsittelevässä esseessään nostanut kirjojen kirjoittamisen ainoaksi kuolemattomuuden muodoksi, mutta myös tiedostanut miten rajallista se Suomen kirjallisella kentällä on: vaikka kotimaisia klassikkoja löytyy reipas liuta, ei yksikään ole onnistunut nousemaan maailmankirjallisuuden klassikoksi.¹ Tämä myös paljastaa traagisen totuuden unohtamisen lopullisuudesta pienessä maassa, jonka kieltä muut eivät puhu. Kun kotimainen kirja jää unholaan, ei sitä lue maailmassa enää kukaan. Toki toisinaan voi käydä onnekas sattuma, että joku vanha kirja saa uutta nostetta vuosien unhon jälkeen, mutta tällaiset tapaukset ovat hyvin harvinaisia. Rahikainen koittaa tarjota saman optimismin henkäyksen, tiedostaen kuitenkin missä maailmassa elää:

*"Ja silti minulla on voimakas tunne siitä, että lukemattomia hienoja, puhuttelevia runoja ja proosatekstejä on kadonnut kirjastojen varastoihin ja käytännössä kuollut sukupuuttoon kuten vuosittain monet kasvi- ja eläinlajit. Valppaalle, ennakkoluulottomalle, uutteralle ja kulttuuri-tietoiselle kustannustoimittajalle osa näistä runoista ja proosateksteistä on aina tarjolla uudelleen julkaistavaksi. Joku muistuma niistä joskus antologioissa näkyykin."*²

Yksi oleellinen pohjakysymys unohduksen taustalla olikin huonon laadun ja huonon tuurin suhde. Ovatko teokset syypäitä omaan tilaansa ajan ollessa kiiruhtanut niiden yli, vai onko prosessi sattumanvaraisempi, pisaran katoaminen valtamereen?

Ajatus tähän projektiin syntyi, kun löysin Turun yliopiston kirjaston poistohyllystä Maila Talvion *Kootut teokset*, jotka toimitettiin ensimmäisen kerran 1951, kirjailijan kuolinvuonna. Pieneen poistohyllyyn oli järjestyksessä sijoiteltu koko 13-osainen sarja, hyväkuntoisena ja näennäisesti neitseellisen koskemattomana. Kovakantiset opukset eivät olleet poistettuja kirjastonkirjoja. Niissä ei ollut merkintöjä; ei kerrassaan minkäänlaisia merkkejä niiden ihmissuhdehistoriasta yhtään kenenkään kanssa. Ne olisivat voineet saapua tähän hyllyyn, jonka noukkimatta jäävät syötit päätyvät jätteeksi, suoraan kirjapainosta. Ne olivat minusta pysäyttävän kauniita. Niiden selät olivat punaisia ja tätä

¹ Rahikainen 1998, 170.

² Rahikainen 1998, 171.

punaista taustaa vasten oli pelkistetysti kirjattu kultaisin kirjaimin "MAILA TALVIO" – sekä nimenomaisen niteen roomalainen järjestysnumero. Vein kirjat kotiini, tietäen että ne valtaisivat lähes yksinään kokonaisen rivin tavallisen kokoisesta kirjahyllystä. Elämänfilosofiani on jo pitkään ollut, että kirjahyllyjä voi aina tilata lisää.

Keräilen kirjoja. Verrattain nuoren ikäni vuoksi on kaunokirjallisen kaanonin läpikäynti osaltani keskeneräinen prosessi, mutta olen lukenut sen verran kirjallisuushistoriallisia teoksia, että tunnistan merkittävien kirjailijoiden nimet kohdatessani heitä ilmaishyllyissä taikka kirpputoreilla. Valtaosa kirjoista omissa hyllyissäni, joita on tätä kirjoittaessani seitsemän, on tullut ilmaiseksi erinäisistä paikoista. Saalis on myös määrittänyt lukulistan muotoutumista. Maila Talvio oli kohtalaisen vieras, vaikka nimensä olikin tuttu. Kun kävin läpi *Kootujen teosten* sisällysluettelon, muistin nähneeni elokuvasovituksia kahdesta hänen romaanistaan. Harrastan myös kotimaista elokuvaa. Asetin Talvion *Kootut teokset* näkyvälle paikalle uusimmassa kirjahyllyssäni. Yhtenäinen rivi näytti hyvältä, mutta myös kiusallisesti toi huomiota sille, että joukko seisoi paraatipaikallaan edelleenkin korkkaamattomana. Moni lukija olisi asemassani varmaankin ottanut selvää, mitä teosta pidetään kirjailijan parhaana, mahdollisesti tämän pääteoksena, ja kokeillut tämän huippukohdan kanssa, vetoaako tekijän tyyli lukijan makuun. Useimmilla ihmisillä ei yksinkertaisesti ole aikaa viettää satoja tunteja koluten jonkun elämäntyötä etsien sieltä itselleen parhaiten resonoivaa tekelettä. Toivoisin että olisin itsekkin tämänkaltaisen, mutta useimmiten en ole. Minä pidän kokonaiskuvista, oli kyseessä sitten elokuvanäyttelijä, musiikkiyhtye, tai kirjailija. Pidän teosten arvottamisesta vertailun kautta, taiteellisen kehityskulun näkemisestä, yhteisestä matkasta kuolleen taiteilijan kanssa. Tällainen menettely vie aikaa, turhauttaa, ajaa kyseenalaistamaan sen mitä elämälläan tekee – mutta myös antaa kattavan ymmärryksen aiheesta ja henkilökohtaisen suhteen siihen.

Sattuman saatettua minut pisteeseen, jossa olin päättänyt lukea alusta loppuun minulle entuudestaan täysin vieraan kirjailijattaren tuotannon, soitin puhelun isälleni. Isäni **Juha Timonen** on eläkkeellä oleva kirjallisuudentutkija, jolla vihdoinkin on elämässään aikaa lukea. Talvio oli hänellekin tuttu nimi, jonka teoksiin tutustuminen vartoi vielä. Tehdäkseni oman urakkani hausemmaksi, haastoin hänet mukaan. Pienellä varauksella isäni suostui. Rakkauteni kirjallisuuteen on peritty nimenomaan häneltä, ja yhdessä olemme lukeneet monia teoksia *Harry Pottereista* aina *Sotaan ja rauhaan* (1865–1869).

Talvio-projekti oli kuitenkin jotain uutta kokoluokassaan. Aloitimme joulukuussa 2019. Käytännössä urakka eteni niin, että minä luin niteen kerrallaan, toimitin sen isälleni ja hänen luettuaan kävimme keskustelun sen sisältämisestä teoksista. Lähtökohtamme oli, että paljon lukuvina ihmisinä Talvion välttäminen molempien osalta johtuisi siitä, että hänen kirjansa eivät ole ajankohtaisia: 'jos ihmiset, jotka lukevat niin paljon kuin me eivät lue niitä, niin kuka sitten?'. Alusta lähtien keskuudessamme siis vallitsi kysymyksenasettelu: ovatko nämä kirjat kestäneet aikaa tai miksi eivät?

Edetessämme noin neljännen niteen kohdalla, sattui jotain, joka kasvatti jo-valmiiksi mittavan urakkamme huomattavasti suuremmaksi. Satuini nimittäin löytämään vastaavanlaisesta poistohyllystä Artturi Leinosen *Kootut teokset*, kaikkiaan kymmenen osaa. Koska nimenomaisella hetkellä suhteemme Talvioon kävi pakkasen puolella, ajattelin kerryttää perspektiiviä lukemalla myös yhden Leinosen vertailukohdaksi ja tarjota myös isälleni tämän levähdystauon. Tapahtui jotain odottamatonta: me jäimme koukkuun. Tämän myötä meillä oli käynnissä kierrokset kahden unohdetun suomalaisen kirjailijan tuotannoista. Leinosen kanssa samat kysymykset unohduksen syistä ja laadullisesta oikeutuksesta hallitsivat keskusteluamme. Tästä alkoi hiljalleen syntyä idea tähän teokseen. Halusin, että utteran keskittyneesti opuksia eteenpäin seikkailleet tunnit tuottaisivat jonkinlaisen hedelmän, eikä kyseessä olisi vain vapaa-ajan eksentrisen ilmaus. Aloin varta vasten etsiä kahta kirjailijaa kasvattamaan unohdettujen suomalaistekijöiden katraamme kvartetiksi. Santeri Ivalo löytyi helposti. Hänen teoksiaan näytti olevan vastaavanlainen määrä ja vaikka ne eivät osuneet ilmaiseksi kohdalleni, oli antikvariaatti valmis luopumaan vuonna 1928 painetusta setistä sopuhinnalla. Viimeisen luovan mielen etsintä kesti pidempään, sillä lähtökohtaisesti halusin tämän olevan samasta puusta veistetty tekijä merkittävyytensä osalta. Sitten löysin Irja Sallan, joka erilaisella elämäntyöllään salli toisenlaisen tulo- ja elämäntilanteen unohtamisen ongelmaan ja näin loistavalla tavalla täydensi kirjan kokoonpanon.

Mikä tekee kirjasta unohdetun?

Unohtamiselle on monia kriteerejä. Ensimmäinen niistä on historiallinen merkittävyys: jotta voisi tulla unohdetuksi täytyy ensin tulla noteeratuksi. Kirjallisuudentutkija **Juri Nummelin** on kahdessa unohdettuja

kirjailijoita esittelevässä kokoelmassaan (molemmat 2007) suonut la-
veammat ehdot, joilla määritellä jonkun unohdettu asema. Nummelin
kelpuuttaa lukulistoilta pudonneiden lisäksi mukaan myös ne, joita
ei ole koskaan luettu, kirjallisuushistorioista ulos syystä tai toisesta
jääneet sekä ne, joita ei ensisijaisesti assosioida tähän ammattiin toi-
senlaisten päivätöittensä takia.³ Itse rajaan tiukemmin ja krantummin.
Minua kiinnostavat korroosio, lahoavat palatsit, kadonneet valtakun-
nat, maineen hetkellisyys: syöksykierre kirjahyllyjen korkeasta kes-
kiöstä maakuntakirjastojen varastuhuoneiden hämyyn. Kvartettini jä-
senet ovat kaikki olleet mittavasti maineikkaampia kuin Nummelinin
lyhyissä esseissä esittelemät, minullekin pääosin ventovieraat löydöt.
He ovat merkittävässä määrin vaikuttaneet siihen, miltä aikakautensa
kirjallinen kenttä on näyttänyt. Tähän merkittävyyteen assosioin myös
tuotteliaisuuden. Kaikki tämän kirjan neljä keskushenkilöä – traagis-
ten elämänkänteiden vuoksi suppeamman tuotannon kirjoittanutta
Irja Sallaa lukuun ottamatta – kirjoittivat vuosikymmenten ajan ja
kaikkien tuotanto koettiin siinä määrin kokonaisvaltaisesti kiinnosta-
vaksi, että niistä julkaistiin *Koottujen teosten* sarja. Tämä ei ole mikään
itsestäänselvyys, joka suotaisiin kenelle tahansa kynään tarttuneelle.
Kun **Ilmari Kianto** vuonna 1920 postitti Otavalle koko siihenastisen
tuotantonsa ja ehdotti itselleen vastaavaa kunniaa rahapulan helpot-
tamiseksi, kieltäytyi kustantaja **Alvar Renqvist** massiivisesta projek-
tista, koska ei uskonut lukevalla yleisöllä olleen juuri tuolloin riittä-
västi pääomaa tai kiinnostusta niteiden hankintaan.⁴ Iki-Kiannon 67
teoksen tuotantoa ei koskaan paketoitu *Kootuiksi teoksiksi*, vaan hän
sai tyytyä avainteokset koonneisiin *Valittujen teosten* tiivistyksiin. Toki
hänen kohdallaan se, että tuotannosta muistetaan kaksi avainteosta
ja kaikki tarpeeton on unohdettu, pönkittää korpikirjailijan imagoa ja
vahvistaa tämän muistoa. Kansainvälisenä esimerkkinä samantyyppi-
sistä pohdinnoista voi mainita Saksan, missä kansalliskirjailija **Goet-
hen** tuotanto ilmestyi *Koottuina teoksina* ensimmäisen kerran 1787–90:
Eurooppa ei ollut vielä teollistunut eivätkä saksalaiset tämän myötä
vaurastuneet, ja Goethen *Kootuille* löytyi lopulta vain 602 tilaajaa.⁵

Yksi määrite unohdukselle on elämäkertojen puute, eli ns. **Panu Rajala**
-kriteeri. Tuottelias Rajala on kirjoittanut elämäkerrat esimerkiksi

³ Nummelin 2007, 7.

⁴ Rajala 2018, 299.

⁵ Gedin (1975) 1977, 36.

Mika Waltarista, Yrjö Jylhästä, Olavi Paavolaisesta, Eino Leinosta, Ilmari Kiannosta, F.E. Sillanpäästä, J.L. Runebergistä, J.H. Erkosta ja Aila Meriluodosta. Hän ei ole ainoa vastaavia kirjailijaelämäkertoja ulos sylkevä suomalainen, mutta hän on näkyvin. Tämän kirjan kannalta oleellinen unohduksen määrite on, ettei Rajala – tai kukaan muukaan – ole viime vuosikymmenten aikana kirjoittanut kirjaa näistä henkilöistä. Tämä kertoo siitä, ettei valikoiman tekijöihin ole viimeisen 50 vuoden aikana kohdistunut suurta julkista mielenkiintoa. Maila Talviosta on kirjoitettu kolme teosta, mutta kaikista niistä on aikaa yli puoli vuosisataa, eivätkä ne siten kerro hänen tuotantonsa nykyisestä arvostuksesta. **V.A. Koskenniemi** kirjoitti oman katsauksensa ystävänsä Talvion tuotannosta vuonna 1946. **Tyyni Tuulio** julkaisi kaksiosaisen *Maila Talvion vuosikymmenet* vuosina 1963 ja 1965. Tuulio otti jo huomioon näiden teosten ja niiden tekijän hitaan häilymisen kansallisesta tietoudesta, noteeraten myös miten maan kuuluisimpiin puhujiin kuuluneen Mailan puheäänestä ei ole säilynyt yhtäkään tallennetta. Artturi Leinosesta on kirjoitettu yksi artikkelikokoelma vuonna 1978, jonka kustansi hänen elämäntyötään kunnioittamaan omistettu seura, mutta tämäkin lyhyt kirja antoi vain osan huomiosta Leinosen työlle kirjailijana: sama tendenssi korostuu edelleen olemassa olevan seuran toiminnassa. **Timo Mikkilä** julkaisi Leinosen poliittista uraa käsittelevän kirjan vuonna 2000, mutta kyseessä on akateeminen väitöskirja eikä populaariteos. Myös muista tämän kirjan päähenkilöistä on vuosien mittaan laadittu gradu- tai kandiditutkielmia, Maila Talviosta montakin. Santeri Ivalosta tai Irja Sallasta ei olla kirjoitettu elämäkertaa.

Saatavuus nousee samaten määrittämään, kenen töillä on pääsy päivänvaloon. Perustelen valikoimani neljä ammattilaista unohdetuiksi, koska heidän klassisimmistakin teoksistaan lakattiin jossain vaiheessa ottamasta uusia painoksia. Nelikon kirjoja ei ole paperimuodossa saatavilla Suomalaisen kirjakaupan tai Akateemisen kirjakaupan nettisivuilta. Santeri Ivalon teosten rauennut tekijänoikeussuoja on johtanut siihen, että joistakin niistä on otettu viime vuosikymmeninä pienpainoksia, mutta mistään suuren kustantajan uudelleenlanseeraamis-yrityksestä tässä ei puhuta. Samasta syystä Ivalon ja Talvion romaaneja on saatavilla E-kirjoina ilmaiseksi. Uusien painosten lisäksi teoksista ei olla tuotettu myöskään äänikirjoja. Jo Esko Rahikaisen selvittäessä, mitkä toista maailmansotaa edeltävät kotimaiset edelleen löytyvät kirjakauppojen hyllyistä vuonna 1998, oli valikoima suppea. Rahikainen listaa joukon muistettuja, jotka ovat ilmeinen joukko

Waltari vallanpitäjänään, ja sitten toisen listan unohdettuja klassikoja. Kukaan minun klubistani ei löydä tietään edes Rahikaisen jälkimmäiseen listaan.⁶

Nelikkomme jäsenten kirjoista ei myöskään olla sovitettu elokuvia viimeisen puolivuosisadan aikana. Maila Talvio ja Artturi Leinonen antoivat kuitenkin suomalaisen elokuvan studiokaudella kirjallisen pohjan useammalle suomifilmille. Talvion teoksista tuberkuloosiromaani *Ne 45 000* (1932) sai elokuvasovituksen tuoreeltaan vuonna 1933 (ohjaus **Erkki Karu** ja **Risto Orko**), siinä missä hänen ”pääteoksensa” *Pimeänpirtin* adaptoi filmiksi **Ilmari Unho** vuonna 1947. Lisäksi Talvio kirjoitti tarinan elokuvaan *Ja alla oli tulinen järvi* (1937, ohjaus Risto Orko). Näytelmästään *Huhtikuun Manta* (1914) nähtiin televisioversio vuonna 1965 (ohjaus **Lauri Leino** ja **Jarmo Nieminen**). Artturi Leinosen romaanit puolestaan ovat olleet aiheina **Edvin Laineen** esikoisohjaukselle *Yrjänän emännän synty* (1943) ja **Matti Kassilan** neljännelle täyspitkälle filmille *Lakeuksien lukko* (1951), kirjailijan myös käsi kirjoittaessa Ilmari Unhon kansanlauluun perustuneen häjy kuvauksen *Härmästä poikia kymmenen* (1950). Lisäksi näytelmänsä *Kapitulihera* sovitettiin televisioon vuonna 1966, ohjaajana **Pauli Virtanen**. Santeri Ivalon tai Irja Sallan teoksista ei ole filmisovituksia.

Projektin tavoitteet

Kirjat ilman lukijoita esittelee neljän päähenkilönsä tuotannot neljällä esseellä. Nämä laajat tekstikokonaisuudet puivat heidän töitään ja näiden kulttuurillista kestävyyttä. Esheet hyödyntävät elämäkertoja sekä kirjallisuushistorioita henkilökuvien rakenteluun ja huomioivat päähenkilöiden yksityiselämätkin, mikäli jokin siltä osin kykenee selittämään heidän unohdettua asemaansa. Esimerkiksi kirjailijoiden yhteydet fasismiin ja natsismiin avataan auki, sillä tällainen toiminta on voinut aiheuttaa lommoja heidän julkikuviinsa. Pääosin fokus kulkee kuitenkin kirjoissa analyysien spekuloidessa mitkä tekijät vaikuttavat kertomusten ikääntymiseen. Minulla ei ole missiota näiden kirjojen pelastamisen suhteen, eikä minulla lähtökohtaisesti ollut niiden sisällöstä minkäänlaista käsitystä. Tämä kirja – joka on ensimmäinen työni kirjallisuudentutkimuksen saralla – pikemminkin pyrkii antamaan uuden silmäparin vanhalle ja villisti valikoituneelle viidakolle. Se antaa

⁶ Rahikainen 1998, 173.

Maila Talvio oli monta kertaa Nobel-ehdokkaaksi asetettu yhden naisen genre.

Artturi Leinonen oli Etelä-Pohjanmaan merkittävin kulttuurivaikuttaja.

Santeri Ivalo käytännössä loi kotimaisen historiallisen romaanin.

Irja Salla kirjoitti 1940-luvun riipaisevimman trilogian ja todisti arjen Hitlerin Saksassa.

Miksi me sitten emme muista ketään näistä kirjailijoista? Kirjat ilman lukijoita tutkii tätä kysymystä: mikä saa ajan purjehtimaan ohi kaunokirjallisista teoksista, unholan usvan laskeutumaan tuotantojen ylle? Neljän laajan esseemuotokuvan kautta teos maalaa eläväisen kuvan 1900-luvun alkupuoliskon arvostetuista romaanitaitureista ja kysyy samalla, mikä sai näiden muistot haalistumaan kotimaisesta kulttuurihistoriasta. Syväanalyysi tekee ymmärrettäväksi ihmiset, heidän sieluntuotteensa ja heidän aikakautensa. Niiden kautta myös ymmärryksemme Suomen historiallisesta kehityskulusta saa persoonallista lisäväriä.

Topi E. Timonen (s. 1995) on sieviläinen tietokirjailija, jonka tutkimuskohteisiin kuuluvat kirjallisuus, musiikki ja elokuvahistoria.

ISBN 978-952-7469-47-7

**KUSTANTAMO
HELMIVYÖ**

Kannen kuva: Topi E. Timonen
Kannen taitto: JT Lindroos